

Státní správa a samospráva v letech 1945 až 1989

Třetí republika

- **Obnova ČSR:**

- V poválečných měsících byla republika spravována prostřednictvím prezidentských dekretů, které měly sílu zákona
- Hlavními úkoly státu a jeho správy bylo po květnu 1945 obnovit právní pořádek v zemi, rekonstrukce hospodářství, potrestání válečných zločinců a kolaborantů, náprava válečných křivd a vytvoření nových institucí, jež zajistí ČSR nezbytné politické, hospodářské a sociální reformy
- Nová politická realita v zemi vycházela z utužení centralizace. Parlament pozbýval svůj význam a rozhodující význam a rozhodující bylo předsednictvo Národní fronty, na jehož půdě se odehrávala klíčových rozhodujících jednání
- Pozměněn byl i celý politický systém, který vycházel z principu omezené demokracie

Třetí republika

- Významnou roli měl **dekret prezidenta č. 33/1945 sb.:**
 - Ve všech továrnách a závodech, kde byl majitelem Němec, Maďar, kolaborant, nebo zrádce, byla dosazena národní správa (viz minulá přednáška)
- Byl rozvinut i koncept trestního soudnictví, které mělo za cíl potrestat válečné zločince, tedy osobě, jež se provinily proti čs. právu. Právní základ poskytly:
 - a) **Dekret prezidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16/1945 Sb.**, o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. *velký retribuční dekret*)
 - b) **Dekret prezidenta republiky ze dne 27. října 1945, č. 138/1945 Sb.**, o trestání některých provinění proti národní cti (tzv. *malý retribuční dekret*)
- Posuzování těchto prohřešků posuzovaly tzv. **Mimořádné lidové soudy (MLS)**, které byly zřízeny v sídlech krajských soudů, ale v případě potřeby i mimo tuto síť. Případy vybraných jednotlivců činných na celostátní úrovni, posuzoval v Praze zřízený Národní soud, jemuž příslušel např. proces s Emilem Háchou apod.

Třetí republika

- **Státní správa:**

- V čele soustavy orgánů státní správy stála **vláda**, která vzhledem k mimořádným poválečným okolnostem, měla zvláště silné postavení a mimo funkce exekutivní, měla i právo normotvorby, jelikož prezidentské dekrety bylo možno vydávat jen na návrh vlády
- Stav branné pohotovosti, jež dával vládě silné postavení, trval až do konce r. 1945
- Vláda byla kolegiálním orgánem, vytvořeným na základě dekretu prezidenta republiky č. 1/1945 sb., který předepisoval, jaká ministerstva mají existovat. Tento výčet doznal změn v r. 1946 a pak v r. 1950
- Jako nová instituce vzniklo **předsednictvo vlády**:
 - Bylo tvořeno předsedou vlády a jeho náměstkou
- Na ministerstvech, jež vykonávaly správu na celém území ČSR, působili mimo ministrů ještě státní tajemníci. Bylo pravidlem, byl-li ministr Čech, náměstek byl Slovák, pravidlo platilo i opačně

Třetí republika

- **Národní výbory:**
 - V důsledku revoluce v r. 1945 došlo k vytvoření sítě národních výborů
 - Jednalo se o místní orgány čs. státní správy, které měly ale i svévolené orgány (plénum národního výboru a rada národního výboru)
 - Národní výbory měly překlenout rozpor mezi státní správou a samosprávou tím, že ve svém rámci sjednotily obě tyto složky veřejné správy, odňaly výkon státní správy byrokracii a vložily ji do rukou lidu a jeho zástupců
 - Podle plánů měly národní výbory fungovat jako časově omezené řešení, což se projevilo i ve všech dokumentech, jež v Londýně i Moskvě k tomuto tématu vznikly
 - Právní rámec jim dal **dekret prezidenta republiky o národních výborech a prozatímním národním shromáždění č. 18/1944 sb.**

Třetí republika

- Byla vytvořena jasná hierarchie národních výborů:
 - **Místní národní výbor (MNV), Městský národní výbor (MěNV), Obvodní národní výbor (ObNV)** – jednalo se o orgán vznikající na úrovni obcí, případně na úrovni městských obvodů
 - **Okresní národní výbor (ONV)** – vznikaly na území politických okresů
 - **Zemský národní výbor (ZNV)** – existovaly jen v letech 1945 až 1948
 - **Krajské národní výbory (KNV)** – vznikly až lednu 1949 a v proměnlivé podobě existovaly až do r. 1990
 - **Národní výbor hlavního města Prahy (NVP)** – existoval jen na úrovni metropole
- V září a říjnu 1945 proběhly delegační volby v ONV a později tak též v ZNV a to včetně území Slezské expozitury
- Dnem zřízení národních výborů zanikly všechny dosavadní obecní, okresní i zemské orgány, ačkoliv nadále existovaly jako samosprávné korporace

Třetí republika

- Územní organizace správy vycházela z **dekretu prezidenta č. 121/1945 sb.** z 21. října 1945, který obnovil vymezení okresů a zemí podle stavu platného k 29. září 1938 a odstraňoval vynucené důsledky Mnichovské konference
- Národní výbory byly tedy voleným sborem skládajícím se z:
 - **Pléna:** Jednalo se o hlavní orgán, který rozhodoval o nejdůležitějších záležitostech obce, okresu, nebo země
 - **Rady:** Byla volena plénem. Jeho role spočívala ve výkonu rozhodnutí pléna. Dále také rada řídila úřednický aparát národního výboru
- Kompetence národních výborů lze rozdělit do dvou oblastí:
 - Jelikož přebraly funkci správních orgánů, převzaly jejich výkon funkcí. Tedy se jednalo o evidenci obyvatelstva, řešení spolkových, shromažďovacích záležitostí, školství, zdravotnictví apod.
 - Dále také podléhaly jako orgány státní správy ministerstvu vnitra, případně pak vládě. Můžeme tak vidět podstatné oslabení samospráv, jež bylo již od počátku obsaženo v kompetencích národních výborů

Třetí republika

- **Zemské zřízení:**

- Po obnově ČSR byla obnovena i zemská soustava, avšak oproti 1. republice, došlo k několika dílčím změnám
- V českých zemích byla rozeznávána Země česká (centrum Praha) a Země moravskoslezská (centrum Brno).

Mimo to ale byla v Ostravě i zřízena **Slezská expozitura Země moravskoslezské:**

- Expozitura spravovala oblast českého Slezska v reakci na požadavek z května 1945 na obnovení samosprávy Slezska
- Skládala se z území politických okresů Bílovec, Bruntál, Český Těšín, Fryštát, Hlučín, Jeseník, Krnov, Místek, Nový Jičín, Opava-venkov a také z teritoria dvou statutárních měst Opava a Ostrava
- Zemské zřízení zůstalo zachováno až do konce existence třetí republiky

Po únoru 1948

- **Proměny režimu:**

- Uchopení moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 vedlo k zásadním politickým proměnám Československé republiky
- Na úrovni národních výborů znamenaly poúnorové změny především rozsáhlou personální čistku, která byla řízena akčními výbory NF. Jejich pravomoc byla vymezena oběžníky Ministerstva vnitra, podle nichž se měly národní výbory podříditi vůli lidu, jehož mluvčím měly být právě akční výbory NF
- V národních výborech nejenom vzrostlo zastoupení členů KSČ
- Změny, jež proběhly na úrovni národních výborů, byly legalizovány až dodatečně prostřednictvím zákona č. 213/1948 sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů

Po únoru 1948

- Po únoru byly v režii komunistů realizovány proměny národních výborů. Ty byly vyjádřeny na **Celostátním sjezdu zástupců národních rad**:
 - Uskutečnil se v červnu 1948 v Kroměříži. Byl na něm oznámen záměr reformovat národní výbory
 - Bylo přijato zrušení stávající zemské soustavy a její nahrazení krajským zřízením, jež bylo KSČ prosazováno již dříve
- Vznik krajů:
 - Byl přijat **zákonem č. 280/1948 sb.** s platností od 1. ledna 1949. Jeho zněním bylo v ČSR zrušeno zemské zřízení a nahrazeno krajskou soustavou
 - Nově existovalo 19 krajů, z nichž 13 bylo v českých zemích (Pražský, Českobudějovický, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Hradecký, Pardubický, Jihlavský, Brněnský, Olomoucký, Gottwaldovský a Ostravský) a 6 krajů bylo na Slovensku (Bratislavský, Nitranský, Banskobystrický, Žilinský, Košický, Prešovský)
 - Kraje byly konstituovány tak, aby měly rozlohu cca 5 000 km², přibližně půl milionu obyvatel a taky aby byly složeny cca z 13 až 14 politických okresů

Po únoru 1948

Po únoru 1948

- **Národní výbory:**
 - Podle nového zákona měly být národní výbory dále organizovány podle jednotných zásad:
 - Pléna se měla dále zaměřovat na obecné záležitosti, na řízení politiky KNV a ONV, na stanovení hlavních směrů činnosti
 - Vlastní výkon správy měla zajišťovat rada KNV, či ONV. Skládala se z předsedy, jeho zástupců a dalších členů, kteří byli i referenty. Rada uskutečňovala rozhodnutí pléna
 - **Předseda:** Zastupoval kraj, nebo okres navenek. Měl právo pozastavit výkon rozhodnutí každého orgánu národního výboru
 - **Referáty:** Každý z referátů byl řízen jednotlivými referenty. V jejich případě se uplatnila tzv. dvojí podřízenost, tedy byly podřízeny jednak plénu a radě národního výboru a jednak také věcně příslušnému referentovi vyššího, nadřízeného národního výboru. Složení referátů bylo celkem 12
 - **Komise ONV a KNV:** Měly primárně poradní charakter. Rada je ale mohla pověřit i určitými rozhodovacími pravomocemi. Komise byly zřizovány s ohledem na podmínky a potřeby
 - **Tajemník:** Na okresní i krajské úrovni působily jako pomocníci předsedy a jeho případný zástupce a zároveň jako představený zaměstnanců národního výboru

Po únoru 1948

- Koncem 50. let byla zahájena debata o reformě veřejné správy. Zamýšlená decentralizace správy zůstala na krajské úrovni, takže výkon správy byl nadále běžným obyvatelům vzdálen
- Reforma správy byla nakonec přijata z politických, hospodářských i ideologických důvodů
- Právně byla reforma kodifikována **zákonem č. 36/1960 sb.:**
 - Místo dosavadních 19 krajů a 306 okresů, byla státní správa upravena na 10 krajů a 108 okresů
 - Praha měla postavení kraje a skládala se z obvodů
 - Nové členění oslabilo postavení Slovenska, což se odrazilo i v tom, že nebylo obdobně reflektováno specifické postavení Bratislavy
- Byl přijat i **zákon č. 65/1960 sb.:**
 - Národní výbory jím byly charakterizovány jako nejvyšší orgány pracujících, orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích
 - Národní výbory zároveň posílily své postavení a též začaly pečovat o majetek

Po únoru 1948

Po únoru 1948

- Během 60. let pokračovala debata o pokračování decentralizace správy
- I vzhledem ke společenským proměnám v ČSR, bylo vyslyšeno volání po reformách a zákonné úpravě národních výborů a celé veřejné správy:
 - Změny byly přijaty na XIII. Sjezdu KSČ v r. 1944. Jádrem změn mělo být posílení jejich samosprávné role
- **Zákon o národních výborech č. 69/1967 sb.:**
 - Byl v dalších letech 11 x novelizován, ale v pozměněné podobě platil až do r. 1990
 - Národní výbory byly dále orgány socialistické státní moci a správy v krajích, okresech a v obcích
 - V rámci reformního naladění, bylo vyslyšeno volání po zapojení veřejnosti do výkonu správy. Proto mohly národní výbory dát posoudit otázky ze života obce jeho občanům. Chybělo však ustanovení, jak takové posouzení má proběhnout a jak je rozhodnutí občanů závazné
 - Byl stanoven počet poslanců národních výborů. A sice 9 – 85 MNV, 60 – 80 ONV a nad 85 KNV
 - Brno, Plzeň a Ostrava získaly zvláštní status a byly rozděleny na obvody

Děkuji za pozornost!!!